

ՀԱՅ ՀԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ
1960-ԱՎԱՆՆԵՐԻՆ ԱԿԱՎԱԾ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

1946-1948 թթ. հայրենադարձությունը համարելով ծախողված միջոցառում՝ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն կուսակցությունը իր պարբերականներում սփյուռքահայերի ուշադրության նյութ դարձրեց 1960-ականներին նախատեսվող հայրենադարձության թեման:

«Յառաջ»-ում Հրանտ-Սամուելը տպագրել է հոդված («Ներգաղթ»), ուր քննարկել է խրուշչովի այցը Հայաստան և Հայաստանի կառավարության սպասելիքները հայրենադարձության նոր ալիք ակնկալելու ուղղությամբ, իսկ մի այլ համարում գրում է, որ ոչ մի հայրենադարձություն էլ չի սպասվում, և խրուշչովի այցը ոչինչ չտվեց հայ ժողովրդի այսօրինակ սպասումներին¹:

Նույն թերթում տպագրված «Ինչե՞ր կը պատմեն «հայաստանասերները»» հոդվածի հեղինակ Արագը գրում է, որ Հայաստան ներգաղթելու ցանկությունը համահայկական ցանկություն է, որի նպատակն է փրկել աշխարհասփյուռ հայի բեկորները և զորացնել հայրենի տունն ու երիտասարդ հայկական պետությունը:

Սակայն «ներգաղթ կատարելը ցիկաններու կարաւան կազմել չէ» միայն, ներգաղթը լուրջ գիտական ուսումնասիրությունների կարոտ նյութ է, մինչդեռ դրա կազմակերպիչներն այդպես էլ չիմացան, թե ինչ են նախաձեռնում և ինչպես պիտի գործեն: Այդ պատճառով էլ այժմ ներգաղթի հետևանքները ոչ ոքի չեն զարմացնում իրենց ողբերգություններով, մարդկային ճակատագրերի խեղումներով ու կորուստներով, որոնց չափերի իսկությունը տարիներ անց ավելի ճշգրիտ կիմացվի:

Եվ պատահական չէ, որ նրանք, ովքեր կարողացել են մի կերպ ետ վերադառնալ, միաձայն պնդում են, թե «մեծ թիւ մը կը կազմեն անոնք՝ որ կուզեն հեռանալ, բայց ոչ մէկ յոյս ունին առիթ ու միջոց գտնելու՝ հեռանալու համար հայրենիքէն»:

¹ «Յառաջ», 21 մայիսի, 1961 թ.:

Հողվածագիրը նշում է, որ դաշնակցականները երբեք չեն պնդել և չեն պնդի, որ բոլորը հայրենիք վերադառնան, բայց գնացողները պիտի մնան, որքան էլ անընդունելի լինեն պայմանները, քանի որ Հայաստանը «հող չէ միայն, այլ եւ թիւ»²:

«Յառաջ»-ի 1961 թ. հոկտեմբերի 8-ի խմբագրականում («Ներգաղթի մասին») քննարկվում են Հայաստանի Կոմկուսի 22-րդ համագումարի ելույթները, մասնավորապես Յա. Ջարոբյանի ելույթի այն հատվածը, որ վերաբերում էր հայրենադարձությանը:

Ուշադրություն է հրավիրվում զեկուցման այն մասին, ուր Կոմկուսի քարտուղարը քննադատել է 1946-1948 թթ. հայրենադարձության ժամանակ թույլ տված սխալները, սակայն ընդգծել է նաև, որ բախտի քմահաճությամբ աշխարհի շատ երկրներում սփռված հարյուր հազարավոր հայերի համար Հայաստանը իր պարտքն է համարում ստեղծել ապահով պայմաններ, որպեսզի նրանք վերադառնան իրենց միակ հայրենիքը:

Այս կապակցությամբ որոշվել է 1962 թ.-ից կազմակերպել արտասահմանյան հայերի հայրենադարձություն: Այդ նպատակով Հայաստանի կառավարությունը մշակել է գործնական միջոցառումների պլան, որով կապահովվի հայրենիք վերադարձող հայերի ճիշտ տեղաբաշխումը երկրի արդյունաբերական կենտրոններում: Բացի այդ նախատեսվում է ընդլայնել ու բարելավել կապերը արտասահմանի հայերի հետ, որպեսզի նրանք ավելի լավ ճանաչեն խորհրդային Հայաստանի կյանքը³:

Հետաքրքիր է, որ «Յառաջ»-ի էջերում Հրանտ-Սամուելի պարբերաբար տպագրած հոդվածները դարձյալ դաշնակցության այն մտավախության արձագանքներ են, որ նոր ներգաղթը ավելի շատ կուսակցությանը հարվածելու և այն կազմալուծելու, քան թե ազգահավաքի նոր փորձ է:

ՀՀ Դաշնակցությունը նկատում էր, որ սփյուռքահայության զանգվածային հայրենադարձության այս նոր միջոցառումը դարձյալ ոգևորությամբ է ընդունել գաղութահայության չքավոր և միջին խավը:

² «Յառաջ», 30 սեպտեմբերի, 1961 թ.:

³ «Յառաջ», 8 հոկտեմբերի, 1961 թ.:

Մերծավոր Արևելքի երկրներ, Իրան, Իրաք, Կիպրոս մեկնած Խորհրդային Հայաստանի ներկայացուցիչները սկսեցին ցուցակագրել հայրենիք մեկնել ցանկացողներին:

Այս անգամ էլ Հայաստանի ներկայացուցիչներին աջակցում էին տեղերի թեմական Խորհուրդները, հնչակյանները, ռամկավար ազատականները և սրանց ձևավորած հայրենակցական միությունները:

Խորհրդային կառավարության հրահանգով դաշնակցությունը այս անգամ էլ դուրս մնաց համաժողովրդական այս միջոցառումից և վիրավորվածի կեցվածք ընդունելով՝ դարձյալ սկսեց իր պարբերականների միջոցով հայ զանգվածներին հասցնել իր մերժողական դիրքորոշումը հայրենադարձության հանդեպ:

«Մի շարք ինչուներ՝ առ որ անկ է» խմբագրական հոդվածը, որ տպագրվել է «Ալիք» օրաթերթի 1962 թ. հունիսի 20-ի համարում, գրում է, որ մի ամբողջ տարի կոմունիստական քարոզչությունը ճիշ ու վայնասուն է բարձրացրել, և պատճառն այն է, որ նորից ներգաղթ են կազմակերպում:

«Ո՞վ է կազմակերպում ներգաղթը: Ինչպե՞ս են կազմակերպում: Ու՞ր են տանում հայերին: Ինչու՞ են տանում: Ինչպե՞ս և ի՞նչ միջոցներով են տանում», - հարցնում է խմբագրականը:

Նույն օրաթերթի 1962 թ. հունիսի 26-ի խմբագրականը («Հարց առ ռամկավար – հնչակեան ղեկավարներ») գրում է, որ այս կուսակցությունների ղեկավարների խոսքն ու գործը խիստ տարբեր են, և այս տեսակետից նրանք հար և նման են ռուս համայնավարներին, որոնց տեսության և գործնականի միջև այնքան տարբերություն կա, որքան երկնքի և երկրի միջև, որոնք այնքան հակադիր են, որքան երկու բևեռները:

Թերթը սրանց նմանության պատճառները բացատրում է նրանով, որ թե՛ ռամկավարները, թե՛ հնչակյանները ազգային-քաղաքական մտածողություն չունեն, որ նրանք հրահանգավորվում են Մոսկվայից և երևանից, ու լծված են միջազգային կոմունիստական քարոզչության մեքենային:

Այժմ էլ, երբ դարձյալ հրապարակ է նետված հայրենադարձության հարցը, զարմանալի է, որ այս քարոզչության թմբկահար «հայրե-

մասերները» իրենք չեն կազմում առաջին քարավանները՝ Հայաստան գնալու համար:

Խմբագրականը համոզված պնդում է, որ ռամկավարների և հնչակյանների հայրենասիրությունը կեղծ է, քանի որ պնդելով, թե Հայաստանը երբեք այնքան ազատ չի եղել, որքան այսօր, այս կուսակցությունների ղեկավարները չեն էլ մտածում Հայրենիք մեկնելու մասին, թեև միայն խորհրդային իրավակարգի մեջ են տեսնում Հայաստանի և հայ ժողովրդի երջանկությունը:

«Եթե ներգաղթ ըլլար իսկապես...» Խմբագրականը, որ տպագրել է «Հայրենիք» օրաթերթը, ուշադրություն է հրավիրում հակադաշնակցական աղմուկին և փորձում է բացատրել, թե հայրենադարձության հարցում ինչին է դեմ դաշնակցությունը, և քննադատության իր սլաքը որ կողմ է ուղղված:

Բուշևիկները շատ լավ գիտեն, որ «դեպի հայրենիք» կարգախոսը ընդունում են մաև դաշնակցականները, որ դաշնակցական հայը «վարանում չունի «դեպի տուն» դիմելու իր զգացումին մեջ»: Դաշնակցականների համար կարևորը Հայաստանում իբրև հայ ապրելը և հայության ինքնորոշման իրավունքի հաստատումն է:

Թերթը սուր քննադատության է ենթարկում ռամկավար - հնչակ - առաջադիմական եռանկյունու ղեկավարներին, որոնք հայրենադարձության քարոզչություն են ծավալում, սակայն միայն խոսքով, քանի որ այս վայ-հայրենասերներից ոչ մեկի գլխում մի վայրկյան անգամ չի ծնվում հայրենիք մեկնելու միտքը:

Իրենց ամբողջ կյանքը անձնական ապահովության և նյութական բարօրության հետամուտ այս առաջնորդները չէ, որ պիտի դաշնակցականներին հայրենիքը սիրել սովորեցնեն: Խմբագրականը նշում է, որ սրանց վայրահաջությունները, սակայն, իրենց չեն վախեցնում հայրենադարձության մասին ասել այն, ինչ իրենք իրոք ասելիք են համարում: Ոչ մի դաշնակցական չի անտեսում հայրենադարձության փրկարար էությունը, որը, անտարակույս, ապաազգայնացումից կփրկի սփյուռքահային:

«Գացողը կը փրկուի ազգային ուժացումէ, - այս է ընդհանուր համոզումը: Ազգապահպանումի մտահոգութենէն թելադրուած այս ար-

դար եզրակացութիւնը փաստ է անշուշտ: Թէ հայրենի հողի վրայ դաւար կը մնանք իբեւ հայ, թէ հայրենի հողը ընդմիշտ կը կապէ մեզ մայր զանգուածին եւ «ամբողջին» - ոչ մէկ կասկած այդ մասին», - հավաստում է խմբագրականը:

Սակայն հողվածում նշվում է, որ ուժացման վտանգը սպառնում է որոշ գաղթօջախներում ապրող հայերին միայն, մինչդեռ կան երկրներ, որտեղ ապաստանած հայերի համար այլևս ծովման վտանգ չկա, հայերը կարող են դիմանալ, արմատներ ձգել և ընծյուղվել, եթե այդ գործը խելամտորեն ժրագրվի և կազմակերպվի:

Դաշնակցությունը դեմ չէ որոշ հայաշատ գաղութներից հայերի հայրենադարձությանը, սակայն մի վերապահությամբ, այն է՝ հայերը մնան Հայաստանում, հայկական հողի վրա, չքշվեն «խոպան հողեր» և այլուր, կամ կյանքի դժվարությունները տեսնելով՝ սեփական նախածնունդով չտեղափոխվեն Բաքու, Մոսկվա և այլ խոշոր արդյունաբերական կենտրոններ, որի հետևանքով «Արդիւնքը այն կըլլայ, որ Ֆրանսիայի, Յունաստանի, Լիբանանի, Կիպրոսի կամ մէկ ու միւս գաղութի «օտարացման վտանգին» ենթակայ սերունդներ այս անգամ կամ կը ռուսանան, կա՛մ կը դառնան «սովետական քաղաքացի» - անգոյն ու անհոտ... ազգութիւն մը»:

Դաշնակցության համար հայրենադարձությունը լոկ հայապահպանության հարց չէ, այն նաև քաղաքական տարողություն ունի, քանի որ Հայ դատի, հայկական հողերի և հայի պատմական իրավունքների խնդիրը ևս նրանք կապում են հայրենադարձության հետ:

Խորհրդային կառավարող շրջանները այս մասին ընդհանրապես չեն մտածում, մինչդեռ հայրենիքից դուրս գտնվող գաղթօջախները կարող են դառնալ Հայ դատի լուծման կարևոր ազդակներ:

Ահա այստեղ է, որ դաշնակցության դիրքորոշումը տարբերվում է մյուսներից, և իրենք չեն էլ կասկածում, որ թե՛ հայրենաբնակ, թե՛ ներգաղթող հայերը իրենք էլ շատ լավ գիտակցում են այս ամենը⁴:

Կարծում ենք, որ Հայ դատի լուծման հեռահար նպատակն է վճռորոշ դեր խաղացել դաշնակցական կուսակցության քաղաքակա-

⁴ «Հայրենիք», 25 դեկտեմբերի, 1962 թ.:

նության մեջ և հենց սրանով պիտի բացատրել նրանց ճիգ ու ջանքը սփյուռքում հոծ զանգված ունենալու ուղղությամբ: Մյուսինների «Ազատություն» ռադիոկայանը «Ալիքի» 1963 թ. օգոստոսի 17-ի և 18-ի համարներում շարունակաբար տպագրել է «խորհրդային մամուլը եւ հայրենադարձը» ծավալուն հաղորդագրությունը, ուր փորձել է մեկնաբանել խորհրդային Հայաստանի պարբերական մամուլում վերջին երկու տարվա ընթացքում հայրենադարձության խնդիրները արժարժող հրապարակումները: Քննարկվել են «Գրական թերթի», «Սովետական Հայաստանի», «Կոմունիստի» մեջ տպագրված հոդվածները, ուր դաշնակցությունը ենթարկվում է անհիմն մեղադրանքների՝ հայրենադարձությանը խոչընդոտելու առումով: Նշելով, որ բոլոր թերթերը միահամուռ մի բան են պնդում, թե խորհրդային կառավարությունը իր հայրենասիրական պարտքն է կատարում՝ փրկելով հայերին ծուլումից, թերթը հարց է տալիս, թե արդյո՞ք մեր հայրենիքը՝ խորհրդային Հայաստանը, կոմունիստների իշխանության տակ հանդիսանում է «միակ փրկութեան կայանը» հայերի համար, ինչպես հավատացնում են կոմունիստները, արդյո՞ք այդ պայմաններում հայերը կմնան իսկական հայեր, թե՞ նրանց հայրենիքը դառնալու է խորհրդային Միությունը:

Հոդվածը մտահոգված է հատկապես երիտասարդների ճակատագրով, որոնք կամավոր մեկնում են Սիբիր, Հեռավոր Արևելք՝ «ուր անցնում է յանուն ապագայի տարւող պայքարի գիծը»: Ահա սրանց սպասում է ստույգ ապաազգայնացում: Ուստի ներգաղթի մասին մտածելուց առաջ պիտի իրատես լինել և սկզբում մտածել հայրենադարձությունից բխող բոլոր անցանկալի հետևանքների մասին:

«Հայրենիքի» 1963 թ. օգոստոսի 29-ի համարում տպագրված է Արմեն Ազատի «Ներգաղթ» խորագրով հոդվածը, ուր հեղինակը առաջադրում է մի քանի հարցեր՝ ի՞նչ է նշանակում ներգաղթը, ի՞նչ դիրք ունի Հայաստանի ժողովուրդը ներգաղթի հանդեպ, ինչպե՞ս է սփյուռքահայը ընկալում ներգաղթը, ինչպիսի՞ իրականություն է թանձր վարագույրով ծածկում խորհրդային երկիրը, և փորձում է տալ այս հարցերի պատասխանը: Ըստ հեղինակի՝ «ներգաղթ» հասկացությունը միայն իր հայկական իմաստով կարելի է ըմբռնել, որովհետև նրա բովանդակությունը անբաժանելի է հայ ժողովրդի դարավոր պատմությունից, այն է՝

դարավոր արտագաղթի դիմաց ներգաղթ, այսինքն՝ դարձ դեպի հայրենիք: Սա հայ ազգի բարոյական այն մեծ կռվանն է, որը մա միշտ կապել է իր հույսերի ու երազների հետ: Ներգաղթի գաղափարը հայ ժողովրդի ազգահավաքի, հայկական հողի վրա հաստատվելու ամենափայփայած գաղափարն է եղել ոչ թե Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո, այլ ժողովրդի պանդխտության հենց առաջին օրերից:

«Ներգաղթի գաղափարականը, - գրում է Արմեն Ազատը, - գաղութահայի մտքում զուգահեռ է հայրենիքի սիրոյ եւ պաշտամունքի զգացումին հետ:

Ներգաղթի գաղափարականը՝ հայ ժողովուրդի ազգային իտեալների մարմնացումն է. հայ ժողովուրդը օտար բոլոր ասիերի վրայ ներգաղթի մտապատկերը, ներգաղթի՝ այսինքն հայրենիք վերադառնալու երազը իր հետ ապրեցնում է ամենաերջանիկ և ամենադժբախտ օրերում»:

Սակայն հայ մարդը, երբ ասում է ներգաղթ, հասկանում է ազատ ու անկախ հայրենի հողի վրա ազգահավաքի կազմակերպումը, իր ստեղծագործական բոլոր ունակությունները հայ ազգի բարգավաճմանն ու հզորացմանը ի սպաս դնելը:

Մինչդեռ հայաստանցի հայ անհատը, ամեն թույլ մտածելով սփյուռքի իր եղբոր վիճակի մասին, բոլորովին այլ կերպ է ընկալում և բացատրում ներգաղթը, երբ այդ մասին նրան հարց են ուղղում: Հայաստանի հայերը շատ լավ զգում են, որ հայկական տարածքը Հայաստան է կոչվում սոսկ անվանապես, իրականում այն խորհրդային հող է և խորհրդային ղեկավարների քմահաճույքի առարկա: Հայաստանի հայերը ևս ներգաղթի մեջ տեսնում են մեր ժողովրդի միավորումը, որը մեր երազն ու դարավոր փափագն է, բայց երբ տեսնում են ժողովրդի ցանկության և խորհրդային ղեկավարների նպատակի հակասությունը, իրենք էլ մերժում են ներգաղթը:

Ճիշտ մույն կերպ է մտածում նաև սփյուռքահայը:

Իսկ ինչու՞ է խորհրդային Միության կոմունիստական կուսակցությունը շահագործված ներգաղթի խնդրով:

«Համայնավարների համար ներգաղթը հայ ժողովուրդի ազգային միավորում չէ, այլ՝ ներգաղթը Հայաստանում փակ գործարանների

աշխատող ուժի կարիքը գոհացնելու համար է ստեղծուել», - եզրակացնում է հոդվածագիրը:

Մյուս կողմից էլ կոմկուսը փորձում է աշխարհին համոզել, թե հայերը վերադառնում են հայրենիք՝ «սիրով ապրելու իրենց լեժիմիներքեւ»:

Ահա այս նպատակով արվող ներգաղթը չի ընդունում ոչ հայաստանցի, ոչ սփյուռքի հայը⁶:

«Ազդակի» 1963 թ. հոկտեմբերի 11-ի խմբագրականը քննադատում է ռամկավարների և հնչակյանների այն դիրքորոշումը, որով նրանք, քաջատեղյակ լինելով Հայաստանի կյանքին ու այնտեղի անցուդարձին, այնուամենայնիվ կեղծում են իրողությունն ու այդ կյանքը ներկայացնում ոչ այնպես, ինչպես այն իրականում կա:

Գտնելով, որ դա սխալ քաղաքականություն է, խմբագրականը նշում է, որ կառուցողական քննադատությունը միակ ճանապարհն է քաղծալի իրականությունն ստեղծելու գործում: Այդ սխալ քարոզչության պատճառով նախկինում արված հայրենադարձությունները այնքան հիասթափությունների ու գեղեցիկ պատրանքների փուլզման պատճառ դարձան:

Մինչդեռ այս բոլորը չէր լինի, եթե յուրաքանչյուր հայ տեղյակ լիներ հայրենիքում տիրող վիճակին և գիտակցաբար մեկներ այնտեղ՝ պատրաստ տանելու բոլոր դժվարություններն ու անհարմարությունները:

«Անշուշտ պիտի գտնուէին ծոյլեր և հանգիստ պայմաններ փնտռողներ, - գրում է թերթը, - որոնք պիտի հրաժարէին մեկնելէ: Անոնց հրաժարումը վնաս պիտի չբերէր հայրենիքին, ընդհակառակն: Մինչ ջախջախիչ մեծամասնութիւնը, հայու վճռականութեամբ և տոկունութեամբ, հայրենի հողին վրայ ոտք պիտի կոխէր՝ աշխատելու, շինելու և իր քրտինքը խառնելու հայրենիքի իր եղբայրներու քրտինքին»:

Խմբագրականը գտնում է, որ ահա այսօր էլ նույն կացությունն է, ուստի պետք է ճշմարտությունն ասել սփյուռքահային, խոսել Հայաստանի թե նվաճումների, թե՝ բացթողումների մասին, քանի որ Հայաստանի տերը հայ ժողովուրդն է՝ հայրենիքի թե՝ սփյուռքի մեջ:

⁶ «Հայրենիք», 29 օգոստոսի, 1963 թ.:

«Հայրենաքնակ հայութիւնը իր մորթին վրայ կը զգայ իրակա-
նութիւնը: Ինչու՞ արտասահմանի զանգուածները պիտի չգիտնան, թե
ի՞նչ կանցնի կը դառնայ իրենց բուն տունէն ներս: Գնալը վնաս է, թե՞
չափ: Մենք կը կարծենք, թե չա՛հ է»,- ամփոփում է թերթն ասելիքը և
ավելացնում, որ միայն այս գիտակցությամբ կարելի է ծառայել երկրին,
դարձանել նրա ցավերը⁶:

«Դարձեալ հայրենադարձութեան մասին, Իրանից կատարւած
ներգադթի արդիւնքներից» հոդվածում «Ալիք»-ի 1963 թ. հոկտեմբերի
10-ի համարում հոդվածագիրը (ստորագրված է՝ Արամայիս – Ի. Ս.)
սփործում է տալ հայրենադարձության թվական պատկերը: Հիմք ընդու-
նելով Հայաստանի հեռագրական գործակալության և «Սովետական
Հայաստան» պաշտոնաթերթի հաղորդումները՝ հոդվածագիրը նշում է,
որ 1962-1963 թթ. Հայաստան են ներգաղթել 1936 հոգի, չնչին մի քա-
նակ, որն «աչքի առաջ ունենալով, կարելի է Ս. Գրքի այն իմաստալից
դիտւթը յիշատակել, թե երկնեց լեռը ու ծնաւ մուկ մի չնչին»: Անդրադառ-
նալով միայն Իրանից ներգաղթածներին (1428 հոգի), նախ աչքի է զար-
նում այն, որ մյուս երկրներից շարունակական ներգաղթը հայրենիք է
հասցրել լավագույնը մոտ 100 հոգի, իսկ իրանաքնակ հայերից ներ-
գաղթողների մեջ զգալի քանակ են կազմում նրանք, ովքեր դեռևս 1947
թ. Իրանի զանազան ժայրերից Թեհրան տեղափոխվեցին հայրենիք վե-
րադառնալու համար և այդպես էլ անտերունջ մնացին Թեհրանում՝ ներ-
գաղթի գործընթացի անսպասելի դադարեցման հետևանքով:

Ահա սա է շարունակական ներգաղթի պատկերը՝ ըստ հոդվա-
ծագրի, որը, մեջբերելով Երևանից ստացված գրավոր հաղորդագրու-
թյունն այն մասին, որով առաջարկվում է բոլոր գաղթօջախներում ժա-
նանակավորապես դադարեցնել հայրենադարձվել ցանկացողների ցու-
ցակագրությունը, մինչև լրացուցիչ մոր հայտարարություն ստանալը,
զգոնության կոչ է անում հայրենակիցներին և նշում, որ «ներգաղթը, թե-
կուզ անմշան չափով, կանգ է առած»⁷:

Նույն թերթի «Հայրենադարձների «աւերիչ գաղափարները»»
խմբագրական հոդվածում նշվում է, որ Հայաստանի կոմկուսի ղեկա-

⁶ «Ազդակ», 11 հոկտեմբերի, 1963 թ.:

⁷ «Ալիք», 10 հոկտեմբերի, 1963 թ.:

վար Զարոբյանը դժգոհ է, որ հայրենադարձները իրենց հետ բերում են «ավերիչ գաղափարներ»՝ այսինքն՝ ազգայնականություն, և առաջարկում է շուտ ձեռքազատվել դրանից, «վերադաստիարակվել» և փառաբանել կոմունիստական կուսակցությանն ու Ն. Խրուշչովին:

«Ի՞նչ տարօրինակ, ի՞նչ առեղծուածային եւ ի՞նչ ողբերգական ճակատագիր ունի հայ մարդը: Նա պանդուխտ է, գաղթական, տարագիր, ապրում է օտարութեան դաժան ցուպը ձեռքին, ու միշտ հայրենաբաղձ, հայրենիքի սէրն ու կարօտը սրտին, աչքը մշտապէս յառած դէպի հայրենիք, պատրաստ՝ վերադառնալու Դայաստան եւ այնտեղ ապրելու իբր հայ, աշխատելու, ստեղծագործելու հայկականութեան մէջ եւ հայկականութեան համար: Եւ ահա՛ նա վերադառնում է՝ դէն շարտելով օտարի աւետարանը: Սակայն իր երազած հայրենիքի հողը չկոխած՝ նրա ձեռքը տալիս են մի ուրիշ օտարի աւետարանը ...», - ավարտում է խոսքը խմբագրականը⁸:

«Ներգաղթը եւ 23-րդ համագումարը» խմբագրականը, որ տպագրվել է «Ալիք» 1964 թ. մարտի 24-ի և 25-ի համարներում, անդրադարձել է կոմկուսի 23-րդ համագումարում ներգաղթի հարցի շուրջ ծավալված քննարկումներին, ուր, բնականաբար, տեղ են գտել անհիմն քննադատություններ դաշնակցության հասցեին: Խմբագրականը գրում է, որ շատ լավ զգալով, որ կոմունիստական «փոթորկահույզ» քարոզի հետևանքով ընդամենը մոտ երեք հազար հայրենադարձ ունենալը ուղղակի ծիծաղելի արդյունք է, կոմունիստները փորձում են իրենց ծախողված միջոցառման համար քավության նոխազ փնտրել և ողջ մեղքը բարդում են դաշնակցության վրա՝ գրելով, որ վերջիններիս շանտաժի և ահաբեկման հետևանքով տուժեց հայրենադարձության գործը:

«Դաշնակցութիւնը, դաշնակցական պարագլուխները եւ դաշնակցականները շանթաժներ չեն արել, այլ հիմնելով իրական եւ փաստական տւեալների վրայ, բացայայտել են ձեր քաղաքական միտումնաւոր շանթաժները», - գրում է խմբագրականը և ավելացնում, որ դա թելադրվել է իրենց ազգային և քաղաքական պարտականության կողմից, քանի որ դաշնակցությունը շատ լավ գիտակցում էր, որ հայրենադարձությունը, իբրև այդպիսին, իրականում չկա. կա սովետադարձութ-

⁸ «Ալիք», 18 նոյեմբերի, 1963 թ.:

յուն, քողածածկ մի նպատակ, որի հետևանքով հայրենադարձության ծախսողման պատճառ դարձան և՛ նրա կազմակերպչական եղանակներն ու ձևերը, և՛ նրա բուն էությունն ու բնույթը⁹:

Այնուհետև խմբագրականը կետ առ կետ պարզաբանում է այն կարևոր խոչընդոտները, որոնք ներգաղթի ծախսողման հիմնական պատճառներ դարձան:

Ըստ խմբագրականի՝ խորհրդային Հայաստանի կառավարությունը հայրենադարձությունը հռչակեց իբրև ազգահավաքման գործ և սփյուռքում նրանց կամակատարներ հնչակյան և ռամկավար կուսակցությունները թմբկահարեցին այն՝ դրվատելով հայկական պետության ազգաշեն և ազգանվեր գործունեությունը և հենց սրանով թյուրիմացության մեջ գցեցին հազարավոր գաղթականների, խեղեցին արդեն իսկ բնավեր դարձած հազարավոր հայերի ճակատագրեր:

Քարոզչության ընթացքում երբեք չչափարկվեց «սովետական» բառը, իսկ երբ սկսվեց հայրենադարձությունը, պարզվեց, որ ոչ բոլոր հայերի դարձն է ցանկալի հայրենիքի համար, որ եթե Հայաստանը կա, պետություն է, կառավարություն ունի, ապա ինչու՞ գնացողները ամիսներով ու տարիներով ստիպված են սպասել ռուսական դեսպանատների առջև: Սա էլ հենց դարձավ առաջին հուսախաբությունն ու փաստական բեկումնը այս գործում:

Ներգաղթի կազմակերպիչները միշտ խոսել են հայրենիքի և հայրենասիրության մասին և երբեք չեն խոսել սովետական մարդ ստեղծելու և նրան «սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի» ոգով վերադաստիարակելու մասին, սակայն հայրենիք վերադարձած հայը զգում է, որ «տարբեր բան էին լսել, երբ Սփիւռքում էին գտնուում, տարբեր բան են լսում եւ տարբեր բան են ասել տալիս, երբ Հայաստանում են գտնուում»:

Սա պատճառ դարձավ ներգաղթի բարոյահոգեբանական երկրորդ հիասթափության և բեկման համար, որը հուսախաբության մատնեց ոչ միայն ներգաղթած հայերին, այլև սփյուռքահայությանը, որը ունեցավ իր անցանկալի հետևանքները:

⁹ «Ալիք», 24 մարտի, 1964 թ.:

Հուսախաբված ու հիասթափված հայությունը Մերձավոր Արևելքի և Եվրոպայի շատ երկրներից նորից բռնեց արտագաղթի ուղին, փորձեց հեռավոր Ամերիկայում, Կանադայում, Ավստրալիայում և այլուր որոնելու իր բախտն ու հիմնական բնակավայրը¹⁰:

ՀՀ Դաշնակցությանը, փաստորեն, մտահոգել են հարցեր, որոնք ամենևին էլ անհիմն չեն եղել, և կուսակցությունը իր մտավախությունն է հայտնել, որ Խորհրդային Հայաստան մեկնող հայերը դարձյալ հայտնվելու են գաղթականի կարգավիճակում՝ ցրվելով անժայրածիր Ռուսաստանում և մյուս հանրապետություններում, որ նրանց շարունակելու է սպառնալ ուժացման վտանգը, և վերջապես սփյուռքի հայաթափությունը հետագայում մեծ վտանգի տակ կդնեն և՛ Հայ դատի, և՛ մեր պատմական հայրենիքի գոնե մի մասը ետ ստանալու մեր ժողովրդի իրավացի պահանջը:

*ИШХАН САГАТЕЛЯН
ИИ НАН РА*

**ПОЗИЦИЯ АРМЯНСКОЙ РЕВОЛЮЦИОННОЙ
ФЕДЕРАЦИИ ДАШНАКЦУТЮН ОТНОСИТЕЛЬНО
РЕПАТРИАЦИИ АРМЯН В 1960-ЫЕ ГОДЫ**

РЕЗЮМЕ

АРФД, считающая провалившимся мероприятием репатриацию 1946-1948 гг., снова приняла отрицательную позицию по отношению репатриации 1960 гг. АРФД не игнорирует важность и спасительную сущность репатриации, воспринимает концепцию "ностальгии по родине", но одновременно опасается, что новый этап репатриации не достигнет реальных целей. Федерация считает, что это не попытка собрать воедино нацию или увеличить мощь страны, а способ дискредитировать и расколоть партию, а также закрыть Армянский Вопрос.

¹⁰ «Ալիք», 25 մարտի, 1964 թ.: